

Церква і Нарід

ДВОТИЖНЕВИК, ПРИСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ
І ЦЕРКОВНО-ГРОМАДСЬКИМ СПРАВАМ.

Рік III.

Кременець, 15 вересня 1937 р.

Ч. 18.

АРХІЄПІСКОП АЛЕКСІЙ.

С л о в о на Воздвиження Хреста Господнього.

Сьогодні Св. Церква урочисто святкує пам'ять того великого дня, коли св. цариця Єлена знайшла древо Чесного і Животворчого Хреста і „воздвизала“ його, разом з Патріярхом, щоб увесь світ зобачив знамення спасіння свого. Радісний то був день для св. цариці і її сучасників, бо сучасний їм світ вже знав те преславне „сим побідиши“, знав силу Хреста. Знав, що хрест, який був ганебним оруддям казней, після розп'яття на ньому Христа, став преблагенним і шанобним знаменням нашого іскупління, яке від часів апостольських було предметом самого благоговійного пошанування. „Мені, казав св. Павел, нема чим більше хвалитися, як тільки хрестом Господа Ісуса Христа“ (Гал. VI, 14), а тому не дивно, що вороги Христові подбали закопати св. хрест в такому місці, що воно на протязі століть не було відоме нікому з християн. Але за царя Константина перемогла віра Христова, а тому повинна була возсіяти і слава Хреста Христового. Велика ж була радість тоді, і з того часу встановлено нинішнє свято.

А нині? Нині в Церкві Святій цей празник не втратив усього свого торжества, бож в піснях і обрядах церковних він набрав такої святині і величності, які цілком відповідають значінню Хреста Господня. Але відношення людей до нашого свята не таке нині, як треба. Коли в попередні часи все було увінчане хрестом, все робилося з хрестом, все освячувалося силою хресною, то нині не видно того благоговійного відношення до св. хреста, нині він не всюди і не завжди є потрібним для людей. Багатьох з християн вже не носять на собі св. хреста, не освячують своїй діл і праць знаменням хресним, не схиляють своїй голів перед придорожними хрестами. Та більш того: є люди, котрі називають себе християнами, а разом в тим попирають ногами знамя хрестне, як це роблять сектанти нашого часу. А між тим сила хрестна не змаліла в своєму значенні, як не змаліє до кінця віку. Бож хіба ми не бачимо, як сучасна цивілізація відходить від Христа, що в наші дні стає просто жахливим?! Бож люде прямують ніби до удосконалення свого життя, до поліпшення людських взаємовідносин, насамділі життя стає все гіршим, взаємовідносини перестають мати людський характер. А чому? Тому, що тільки у

підніжжя хреста Христового виявляється любов Божа до людей, тільки у того підніжжя можна навчитися, як треба любити людей, дітей Єдиного Бога, і жити в мирі з братами своїми. І цього світ в більшості його насельників ще не розуміє, хоч вже і не церковні люди стали задаватися питанням, чи часом, справді, і в наші часи не могло б мати найбільшого значіння в сучасному житті отсе „сим побідиши“?

Для нас-християн ця правда є безсумнівною, а тому і завданням для кожного сучасного ісповідника Христової правди є самому бути твердим в ісповіданні тієї правди, і ширити її поміж людьми. Особливо це завдання являється нашим християнським обов'язком в нарочиті дні, присвячені Чесному і Животворчому Хресту. Отже зберімося з думками і звернемо сьогодні найпильнішу увагу на слово хрестне, яке підносить нині думку нашу до тої всесвітньої події, яка звершилася на Голгофі, де Спаситель наш своїми хрестними стражданнями за гріхи наші довершив наше вічне спасіння...

Властиво, слово хрестне відноситься до вияснення нам спасительної правди викуплення роду чоловічеського хрестом смертю Христа Спасителя. Як найбільший догмат християнства, догмат викуплення людей стражданнями Сина Божого, приймається тільки вірою, бо без керовництва вірою чоловік спотикається тут в нерозумінні таємничого й глибокого значіння хрестних страждань Спасителя. Для розуму чоловічого, без обявлення божественного, була б не до зрозуміння та правда, що тільки шляхом приниження і безмірного виснаження в хрестних стражданнях Єдинородного Сина Божого могло бути звершено наше спасіння. Навпаки, для природного мудрування чоловічого діло Христа Спасителя звичайно було притичиною, а слово хрестне навіть просто здавалося безумством, юродством (1 Корф. I, 18). Зате для віруючих християн слово хрестне є сила Божа во спасіння, особливо коли ми споглядаємо на св. животворчий хрест Господній з почуттям віри, любови і благоговіння перед величчям благодійств Божих, явлених нам в Лиці Іскупителя нашого Господа Ісуса Христа. Для нас св. Хрест є, як це ми бачимо в каноні Чесному Хресту, „знаменієм трисоставним непостижимия Тройці, древом безсмертія, кровію Христа Бога нашого освященим і смерію Його нас від смерти вічнійя освободившим, воздвиженієм нашого падшого естества, основанієм благочестія, мертвих воскресінням і умерших воздвиженням, книгою життя і мудрости, мірилом правди, древом розума, всесильним мужества знаменем, побіди на ворогів видимих і невидимих, бісів одгонителем, ворогів губителем, нечестивих погібеллю, освященієм водам, очищенієм воздуха, немощних здравієм, болящих сціленням, древом життя і спасіння“.

Св. Церква Христова пишається Хрестом Господнім, бо він є „церковним украшенієм і благоліпієм, похвалою Апостолів, славою і кріпостію ієрархів і мучеників, оружжям і твердістю преподобних, похвалою і побідою царів, хранителем життя, падаючих підняттям, падших ісправлінням, помислів відгнанням і вгасінням,

ума захованням, мостом для світу, небесними сходами, оружєм мира, вірних державою, благочестивих хранителем, злочестивих язвою, душам славою, страстей умерщвлінням, світом вічним, освящаючим і просвіщаючим усякого, побідною і твердістю усіх хвалящихся ним". Вона — Св. Церква для того і встановила нарочиті дні для поклоніння Животворчому Хресту Господню, щоби оживлялися в наших серцях святі до Нього почуття та глибше ми запам'ятали в собі про те, чим є для нас Св. Хрест. А як дійсно необхідна для нас ця пам'ять, свідчить і св. Апостол Павел, який і в основу свого проповідання положив науку про Христа Розп'ятого. Він жадним знанням чоловічої мудрости не надавав навіть значіння, коли ті знання не були причастні головному предмету його проповіді. „Не судив я бачити що в вас, говорив він коринфським християнам, тільки Ісуса Христа і Сего Розп'ятого" (1 Корф. II, 2). З тих слів Апостола Христова видно, що слово хресне, чи наука про Христа Розп'ятого, повинна бути не тільки предметом приймання для розуму нашого, чи сердечного почуття, а більш того: все життя наше повинно пристосовуватися до тієї науки, все воно повинно бути діяльним наслідуванням Христа в хрестоношенні.

До такого хрестоношення закликає нас Сам Христос, коли каже: „хто хоче йти за Мною, нехай одречеться від себе, візьме хрест свій і йде за Мною" (Мрк. VIII, 34), а також: „хто не несе хреста свого, і не йде вслід за Мною, не може бути Моїм учеником" (Лк. XIV, 27). Що ж то за хрест? Переважно — це є для земнородних хрест страждань. Нести хрест — значить без нарікання переносити огірчення і образи від людей, не падати духом при нещастях і невдачах, мужньо і благодушно переносити різні неприємності і недуги і, нарешті, в боротьбі з гріховними примхами тіла не бути легкоддушними та нидити, а побіждати страсти і похоти по слову апостольському: „Ті що Христові, плоть розпяли зі страстями і похотями" (Гал. V, 24).

Так широке і многозначне слово хресне в приложенні до нашого життя, а шлях хреста всім нам належить. Всякий, хто хоче бути правдивим послідувателем Христовим, повинен приготувати себе до подвигу хрестоношення, бо і Христос не до радощів і насолод відразу закликає нас, а кличе нас до царства небесного і блаженства вічного через шлях скорботи і напастей. „В світі тугу матимете" (Іо. XVI, 33), говорив Він своїм ученикам, і як на найкращу долю вказав їм на біди і гоніння: „Щасливі ви, коли ганьбуватимуть вас, і гонитимуть і розпускатимуть про вас усяку лиху славу неправдиво ради Мене" (Мф. V, 11).

Гірке це слово для нас, і люди часто не бачать в хресті нічого, крім зла. Алеж з того, що вони не бачать, не можна думати, що правда по їхньому боці, бож і сліпий не бачить сонця і готовий говорити, що його зовсім нема. Є люди, котрі не розуміють, яка користь може бути від скорбот і страждань, але як багато є людей, що втратили почуття і до пахошів від квіток, а чи можемо вірити їм?! Люди звичайно скаржаться на трудність несення хреста, але їх скарга так несправделива, як скарга на ліка-

ря, який поправляє наше здоровля гіркими лікарствами.

Тяжким видається нам заповіт хрестоношення, але цей вузький і скорботний шлях є найпростіший до нашого вічного щастя, бо „многими скорбями належить нам ввійти до царства Божого“ (Діян. XIV, 22). І навпаки, широкий шлях похоти і земних насолод приводить до погибелі (Мф. VII, 13). Похоть приковує нас до землі і заставляє забувати про небесну батьківщину, а тому необхідно нам розпинати давнього чоловіка нашого, щоби не бути нам рабами гріху“ (Рим. VI, 6). І чим більш цей наш „старий“ чоловік тліє, тим більш внутрішній з дня на день обновляється (2 Корф. IV, 16), а душа наша в перенесенні дочасних скорбот, як золото в горні вогненому, очищається і пригтовлюється до блаженої спільноти з Богом.

Ось яку науку преподає усім християнам Св. Хрест Христов! О, коли б ми були тільки уважними до тої науки! О, коли б і світ увесь міг розкрити в хресті книгу премудрости! Тоді би ми всі зрозуміли, „як полюбив Бог світ, що Сина Свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне“ (Іо. III, 16). Тоді усі люди в хресті черпали б благодатну силу і в найтяжчих стражданнях мали небесну втіху, якої не може дати ні один чоловік, і бути благодушними в надії на вічне блаженство. Тоді не було би і тої ворожнечі поміж людьми, яка нині розідає людське життя і так обезцінює найкращі здобутки сучасної культури і цивілізації.

Отже, други-християне, які з вірою і вдячною любовію поклоняємося нині Св. Хресту Христову, перш за все засвоїмо, що кожному з нас належить полюбити і покірливо нести свій життєвий Хрест, дивлячися на Начальника віри нашої Господа Ісуса Христа, котрий постраждав за нас і зоставив нам приклад, щоб ми йшли по слідах Його (1 Петр. II, 21).

Нині радісне для нас знамя Хреста, бо воно висотою своєю „воздушного князя біє“, а глибиною „всея бездни закалаєт змія і низлагаєт мірського князя“, бо „сила від нього нисходить і ісціляє“ усі наші недуги душевні, але прийде час, коли „знамя Сина Чоловічеського“ (Мф. XXIV, 30) явиться в час страшного суда Христового і буде для многих таким страшним, що мнозі заплачуться, а для ворогів Христових воно буде „посрамленієм в день судний“.

Отже нам треба подбати, щоб це знамя хресне було для нас так близьким і бажаним, щоб ми, зобачивши це знамя на небесі, могли звернутися до нього з таким дерзновенням, як часом звертаємося перед відходом до сну нині: „О пречестний і животворчий Хресте Господній, помагай мені во віки“. Амінь.

*Минулого вже нема, майбутнє ще не прийшло, є тільки сучасне, в ньому од-
ному й проявляй божеське вільне єство душі людської.*

*Памятай, що коли маєш можливість зробити добре діло, то треба його ро-
бити зараз же, бо мине випадок і не повернеться.*

ПРОФ. ОЛЕКСАНДЕР ЛОТОЦЬКИЙ.

Традиція про проповідь ап. Андрія Первозваного на Україні.

Дуже оддалена територіяльно од терену, на якому проповідував науку віри Оснуватель християнства, Русь знаходилася в умовах несприятливих щодо часу і способів засвоєння християнства; оддаленість та через те мала знаність її для народів тодішнього культурного світу сталися причиною, що про початки ширення тут християнства, як і взагалі про факти історичного життя її автохтонів, залишився лише загальний та неясний слід у тогочасних памятках. Ті надто скупі відомості стали об'єктом уважливого досліду учених, що, з огляду на загальну якість сих джерел, приходили до вислідів суперечних аж до протилежности та взагалі спірних, неусталених із цілковитою певністю. Ледве чи не найспірнішим у цілій історії християнства на Русі став хронологічно початковий момент ширення його тут.

Повстання християнства на Русі звязується з іменем св. апостола Андрія Первозваного. Відомість про се маємо в джерелах не лише місцевих, але і в стародавній християнській літературі. Книга Діянь апостольських подає відомості про проповідницьку працю власне самого апостола Павла. Дані про діяльність інших апостолів заховалися лише в традиції з неоднаковою мірою певности. Найбільшою увагою користується свідоцтво церковного історика Євсевія, який, покликуючися на Оригена, подає, що ап. Андрій дістав по жеребу в уділ для проповіді Скифію. Оскільки уважалось, що Скифія, Мала й Велика, ~~положені~~ були на північно-західньому та північному берегах Чорного моря, з того та з інших переказів, які знаходимо в церковному письменстві дальших століть, виходить, що місійний шлях апостола йшов через край скифів з північно-західнього берега моря на східній його беріг. На тому шляху, за старо-церковними джерелами, ап. Андрій проповідував на північному березі Чорного моря в Криму, а тут в — Корсуні (Херсоні), Боспорі (Керчі), Феодосії, та у народів північніше од Криму — в Скифії, на території якої, згідно з тодішніми географічними поглядами, і знаходиться край потомної Руси.

Оповідання про проповідь ап. Андрія на території теперішньої України занесено і до Київського початкового літопису. В найстаршому лаврентіївському списку того літопису описано сю подію в таких рисах. Проповідуючи на південному березі Чорного моря, в Синопі, апостол прибув затим до Корсуння (Херсонесу) і тут довідався, що недалеко од міста знаходиться Дніпрове гирло. Мавши на цілі подорожувати до Риму, подався він до Дніпра, а Діпром угору та прибув до одного місця на березі під горами. Вставши рано, каже до учеників: „Чи бачите сії гори? Засяє на них благодать Божа. Повстане тут велике місто і Бог воздвигне багато церков“. Апостол вийшов на ті гори, поблаго-

словив їх та поставив там хреста. Згодом повстав тут Київ. Пливучи вгору Дніпром, прибув апостол до Новгороду, побачив там людей, що мають звичай: як миються, то хвоськаються, і подивляв їх. Опісля пішов він до краю варягів і врешті прибув до Риму. Тут він оповів, де навчав та що бачив: „дивні речі бачив я в землі славянській. Мають там деревляні лазні, і як дуже їх розпалять, то тамошні люди роздягаються, обіллють себе кислим квасом, візьмуть пучки різок тай бють самі себе, і до того набють, що ледве живі вилізуть; але обіллються холодною водою і знов оживуть. І се вони роблять постійно, ніхто їх до того не примушує; самі собі завдають муку і тим способом не миються а мучаться”. Ті, що слухали, дивувалися. Апостол, побувавши в Римі, вернувся до Синопу.

Традиція про проповідь ап. Андрія на Русі була тут досить поширена. З іменем сього апостола звязувано місцевості й поза Києвом. Повстали легенди, що на великому камені на березі моря, біля Херсону, залишилися сліди ніг (стопи) апостола; що ап. перебував якийсь час на камені Ненаситецького порогу; що він одвідав Новгород сіверський на Чернигівщині, і т. п., і держалася та традиція тривко. Появилися на Україні церкви на пошану ап. Андрія. Коли дочка вел. князя Всеволода Ярославича, Янка, прийняла чернецтво, батько збудував для неї церкву та монастир на пошану ап. Андрія. Переяславський еп. Єфрем буде в своїому катедральному місті (р. 1089) церкву так само на пошану того ж апостола. Ще в XVII ст. традиція про проповідь апостола на Русі — свіжа. Учений автор „Палінодії“ Захарія Копистенський каже, що „святий Андрій, проходячи землю рускую, многихъ крестиль и до познанія Христа привель“. Київський собор 1621 р. устатковує свято на пошану первозваного апостола, християнського патрона Русі З огляду, — постановляв собор, — що „св. апостол Андрій єсть перший архієпископ константинопільський, патріярх вселенський і апостол руський, і на київських горах стояли ноги його, і очі його Русь виділи, і уста благословили, і сімя віри він в нас посадив, то справедливою та богоугодною справою буде одновити урочисто і нарочито свято йому. Воістину Русь нічим не менша за інші східні народи, бо і в ній проповідував апостол“. Р. 1654 митр. київський Сильвестр Косів, при зустрічі московських бояр, говорив їм, що в його особі витає їх ап. Андрій Первозваний, який на місці сім провозвістив осіяння великої божої слави З сього бачимо, традиція про проповідь ап. Андрія на Україні глибоко увійшла в історію церкви на Україні, і на сій підставі такі видатні оборонці незалежності української церкви, яким був згаданий митрополит український, доводили її право на окремішність та незалежність. Як твердо держалася на Україні традиція про проповідь св. Андрія і в XVIII ст., видно з того, що імпер. Єлисавета Петровна буде тут (1744 р.) на андріївській горі церкву на пошану апостола (за проектом Растрелі).

Оповідання про проповідь ап. Андрія на Русі з давнього часу стало об'єктом дуже рішучих завважень щодо його історич-

ної певности. Насамперед такі авторитети історичної науки, як проф. Є. Голубинський та акад. О. Шахматов, довели, що оповідання се — пізніша вставка в літописові, як і багато ще інших вставок. В інших місцях літопису знаходимо вказівки цілком протилежного змісту, як „сдѣ (на Русі) не суть апостоли учили“, „тѣломъ апостоли не суть сдѣ были“. Такі ж твердження знаходимо і в житії свв. Бориса і Гліба, писаному Нестором. Що ж до свідоцтв, які наводяться в творах старо-християнських письменників, то сим свідоцтвам не надається значіння історичної певности. Се не безпосередні свідоцтва, а походять вони з джерела посереднього — з тих апокрифів, що повстали на початку християнської історії та криють в собі традиції I та II в. християнства. З того апокрифічного лушпиння не багато можна вишукати зерна історичної правди — після дуже уважливого критичного розсліду. Се тим більше, що з традицією про проповідь ап. Андрія на північному березі Чорного моря звязано дуже утилітарні цілі константинопільської церкви, для проповідників якої було важливою річчю довести повстання константинопільської церкви з безпосереднього джерела апостольського, як се доведено що до столиці римської церкви. Отже повстання традиції про проповідь ап. Андрія на Русі пояснюють грецькими впливами. Думка з сього джерела впала на відповідній ґрунт. Зародилося побожне бажання підвищити свій край установленням факту, що найперші проповідники християнства, коли й не насадили його тут, то в кожному разі благословили його повстання в дальшому часі. Піддавши історичній критиці легенду, проф. Голубинський, та слідом за ним акад. Шахматов, прийшли до висновку про історичну її непевність, — се оповідання — пізніша вставка до літопису.

Оповідання про проповідь ап. Андрія на півночі Чорного моря, у всій його цілості, розуміється, — легенда, витворена на ґрунті грецьких та старо-руських тенденцій. Але розмах критики на сю легенду, з талановитої руки проф. Голубинського, сягнув далі, ніж се об'єктивно припустити можна. Суворо критика сеї легенди, пізніше підсумована В. Пархоменком, усе ж припускає можливість проповіді сього апостола на південному березі Чорного моря — в Синопі, та деяких інших ще місцях чорноморського побережжя, й ледве чи на північному побережжю того моря. Проф. А. Карташов припускає, що первозваний апостол міг проповідувати ще в Грузії*), Абхазії, а може і в Криму.

Власне кажучи, і ці останні припущення не більш оперті на якихсь твердих історичних даних, як припущення про проповідь на північному чорноморському березі. Тож ті і другі треба розглядати однаково з погляду не фактичних даних, яких нема, а з загальних обставин апостольської праці, оскільки вони можуть виправдувати стару й тривалу традицію. Розуміється, не було потреби апостолові вибирати такий круговий шлях із Криму до Риму — через більшу частину східньої Європи, коли в той час знаний був інший шлях — коротший і зручніший. Але та кінце-

*) В грузинських літописах єсть переказ, що ап. Андрій поставив хрест на одній горі, яка з того часу стала називатись Ркініс-гора, себто Залізна гора.

ва точка апостольської подорожі — Рим — могла повстати в наслідок дальшого розвитку традиції, з цілі конче провести апостола через усю територію тодішнього східного словянства, зокрема в Новгород, спровадити до якого спокушало тодішнього дотепного полянина, між иншим, бежання покпити з новгородських тубильців з приводу дивного для полянина способу паритися в банях. Дніпро-балтійський шлях став відомий значно пізніше; та все ж певна, південна частина того шляху znana була грекам та римлянам досить рано. Римські монети знаходять при розкопках у басейнах Припеті, Дніпра, Сули, Сейму, Оки. То був шлях торговельних зносин. Тим шляхом, бодай якоюсь південною частиною його, і міг податися апостол, несучи слово благовісткування поганським народам. З апостольської практики інших апостолів бачимо, що не всі вони проповідували в тодішніх державах та взагалі культурних осередках, — подавалися вони і в менш знані країни Азії, Африки та тодішньої взагалі недокладно ще званої Європи. І коли припустити, що ап. Андрій міг проповідувати у варварійських країнах тодішніх Кавказу й Криму, де грецькі колонії були не більш, як лише культурними островами, то натурально було б припустити можливість апостольського подвигу і північніше Криму — серед тих напів-мітичних скифів, до яких приводить його ще старо-християнська традиція. Не можуть нас зражати досить погордливі чи призирилі кваліфікації, як чогось надто некультурно-варварійського та мітично-гіперборейського, тих країв, що положені були за межами тодішнього греко-римського світу. Сі кваліфікації основані лише на незнанню тих країн, що проте мали стосунки з периферіями на півночі Чорного моря, як се нам ясно доводять розкопи скифських могил. Люди комерційні, що провадили торгівлю з колоній, хоч могли й не поширювати, з мотивів комерційної таємниці, правдивих відомостей про ті варварійські країни, самі, безперечно, мали ті відомості та досить широко їх використовували. Тож не можливим єсть, що ап. Андрій, бувши в грецьких колоніях у Криму та довідавшись, що північніше живуть народи, які перебувають у зносинах з грецькими колоністами та з мирного характеру свого життя й побуту (як напр., Скифи—орачі, скифи—хлібороби) надаються до проповіді серед них Христової науки, міг одушевитися думкою понести і їм спасенне слово тої науки. Зауваження проф. Голубинського, що то був край безлюдний і вже тому не міг притягти до себе уваги й бажання апостола, може належати лише до північнішої частини тодішнього славянського сходу; південь України, ближчий до Чорного моря, і тоді був країною родючою; культурні селища тут датуються археологією з дуже давнього часу, що значно переважає давністю добу апостольську. Серед того мирного, іже досить культурно-освоєного через звязки з грецькими колоніями, населення і міг проповідувати апостол. Навіть найскептичніший проф. Є. Голубинський усе ж не виключає можливості проповіді ап. Андрія бодай лише на північному березі Чорного моря: „коли дати віру грецьким письменникам щодо проповіді апостола в Скифії, то треба у них ро-

зуміти зовсім не внутрішню країну з її варварійською людністю, а лише південний її край чи північний беріг Чорного моря з тамошніми грецькими колоніями". А що сліди апостольської проповіді з часом затерлися, то нема нічого дивного в тому, коли взяти на увагу, що через територію, положену на північ од Чорного моря, не раз протягом століть проходили стихійними лавами азійські народи, які або нищили все на своєму шляху, або одсували з того шляху людність — на північ чи, здебільшого, на південь. Не можна признати й того, щоб старі сліди християнства так і не позначилися на автохтонній людності, що займала українську територію в час пізнішого охрещення Руси. Уже самий факт надзвичайно мирного поширення тут християнства (в противність навіть тому, як се було на північн. сході Європи) може служити за доказ, що якість засади євангелської науки не чужі були, мали якість традиційні відгуки в духовому успособленні тутешньої людности.

Все се не дає нам права, з засади наукової об'єктивности, одкидати цілковито так звану легенду щодо проповіді ап. Андрія на півночі Чорного моря. Та тривала традиція, що на якійсь частині нинішньої української території могла ступати нога первозваного апостола Христового, — на якій саме — було б фантастичним домислом устанавлювати, коли не установлено твердо самого факту перебування тут апостола. В кожному разі характеристичним явищем в історії української церкви стає ота тверда традиція про джерело її християнства од первозваного апостола, що стає її патроном. Ся традиція служила ідейною для української свідомости щодо спадкоємної окремішности національної церкви апостола Андрія Первозваного.

СВЯЩ ФЕОДОСІЙ КВАСНЄЦЬКИЙ.

Про християнське виховання дітей.

(Реферат на законовчительській конференції в с. Ляхові, Володимирського пов.)

Велике й почесне завдання лежить на кождім з нас законовчителів, а ще більша відповідальність на нас за несумлінне виконання оцих наших обовязків.

Кождий законовчитель повинен памятати, що його святий обовязок стояти на сторожі молодого покоління, на сторожі тих невинних душ, котрі доручені Богом нашій опіці.

Праця законовчителя не повинна обмежуватись навчанням догматів віри і молитов, а повинна охоплювати усе, що торкається виховання молодого покоління і втілення в нього високих християнських ідеалів. Вести дітей до Христа, защепити їм горячу любов до Господа Бога і віру в Нього; навчити дітей, як треба жити по заповітах Христа — то є завдання кожного законовчителя.

А тому законовчитель повинен слідкувати і за собою, за своїми учинками й словами. Повинен дбати про те, щоб діла його

не розходилися з його словами, бо кождий помилковий його крок, се не проста помилка, а непоправна шкода в ділі виховання дітей. Законовчитель повинен завше передбачати наслідки в майбутньому від свого поводження, своїх слів і вчинків.

Тільки впертим повсякчасним обмірковуванням своїх слів, замірів і вчинків ми можемо досягнути свого удосконалення.

Щоб добре здійснити своє завдання, законовчитель повинен знати, як він повинен виконувати свою працю. Для того законовчитель повинен зазнайомитися з педагогікою перших віків християнства, бо ся педагогіка, у своїй християнській істоті, повинна бути незмінною підвалиною для педагогіки усіх віків.

Ісус Христос любив дітей (Мар. X, 13—16) і заповідавав нам любити і берегти дітей, але любов наша до них не повинна бути сліпою, бо „хто любить сина чи дочку більше, ніж Мене, не достоїн Мене“ (Мф. X, 37). Головну увагу при вихованні дітей треба звертати на душу, а не на зовнішній добробут (Мф. VI, 19—21, 33; XVI, 26).

Ті, що відходять з правдивої путі, потребують особливої опіки. Наука про це розкрита в притчах про блудного сина і про загублену овечку.

До дітей треба відноситися з батьківською любов'ю і сердечністю. А таке відношення до своїх вихованців можливе тільки тоді, як вони нам любі, дорогі та близькі, а законовчитель є „добрий пастир“, а не наймит (Іо. X, 1—17).

Господь Ісус Христос навчає, що в ділі виховання треба більше впливати власним прикладом, а тому Господь і осуджує фарисеїв, котрі „кажуть, а не роблять“ (Мф. XXIII, 3).

Про тих же людей, котрі самі виконують заповіді Божі й других навчають, Ісус Христос каже, що вони „більшими назвуться в царстві Божім“ (Мф. V, 19).

Св. Апостоли у своїх посланнях розкривають і розяснюють ці головні і основні засади виховання, які дав нам Христос.

Св. ап. Павел окреслює обовязки батьків до своїх дітей словами: „батьки, виховуйте своїх дітей в покорі і науці Божій“ (Ефес. VI, 4)

Відношення батьків і учителів до дітей повинні ґрунтуватися на справедливій християнській любові, яка дає дітям радісний настрій. Про дітей, доручених нам, ми повинні дбати і опікуватися ними, памятаючи про те, що ми є відповідальні за них перед Богом. „Батьки, не роздражайте дітей ваших, щоб не сумували“ (Колос. III, 21).

Св. ап. Павел окреслює також і обовязки дітей по відношенню до батьків і учителів.

Діти повинні коритися своїм батькам і наставникам і шанувати їх не зі страху перед карою, а з вдячної любови. „Діти, слухайте батьків своїх во всьому, бо се угодне є Господеві“ (Колос. III, 20; Ефес. VI, 1; Євр. XIII, 17).

В апостольських посланнях є також вказівки на те, яким повинен бути правдивий наставник. Високим зразком для нас являються самі апостоли. До своїх вихованців св. Апостоли відноси-

лися з великою любов'ю і самопосвятою.

Коли хто з на цих духовних дітей зібеться з правдивої дороги, то ми часто позоставляємо його самому собі і рідко коли прикладаємо зусиль до того, щоб повернути заблудлого на правдивий шлях. Але не так робили св. Апостоли. Прикладом для нас повинен бути св. ап. Йоан—як він поставився до того юнака, який став розбійником.

Дбаючи про виховання других, законовчитель повинен перше всього виховувати самого себе і свою родину так, щоб бути живим прикладом для своїх учнів. „Будь зразком для вірних словом, життям, любов'ю, духом, вірою й чистотою“,—так каже св. Апостол Павел (I Тим. IV, 12). У другому місці Апостол каже: „Ти переконаний, що є провидирем сліпим, світлом для тих, що в темряві... учителем малоліткам... Як же, навчаючи інших, себе не навчаєш?... Хвалишся знанням закону, а сам переступаєш закон і безчестиш Бога“ (Римл. II, 19–23).

По науці св. Апостолів, ідеалом християнського виховання є подражання Христу і удосконалення. А тому наставники повинні помятати науку св. Апостола Павла: „подражайте мені, як я Христу“ (I Кор. XI, 1).

Теоретичної педагогіки, як системи навчання, в перші віки християнства властиво не було. Важніші початки виховання за-своювалися тоді, як і взагалі усе християнство, безпосередньо з чистого, побожного, святого і добродійного життя християн. Християнська родина тоді справедливо називалася „дамашньою церквою“ і була найліпшою школою для дітей, де діти навчалися теплої віри та любови до Бога і всіх християнських чеснот.

В перші віки християнства особливо матері опікувалися вихованням дітей.

Треба зазначити, що християнські жінки у той час були на високім моральнім ступні. Перед моральною красою християнок схиляли свої голови навіть погани Один з них, Ліваній, так висловився про Анфісу (мати Йоана Золотоустого): „о, які високі жінки бувають у тих християн“.

Вплив матерів-християнок на своїх дітей був дуже великий. Виховували вони своїх дітей у страсі Божім, у безмежній любові до Бога і до своєї віри. А тому й не дивно, що з дітей тих виростали мужні одважні визнавці (ісповідники) своєї віри, котрі радо йшли на муки за віру в Ісуса Христа, разом зі своїми батьками.

Пригадаймо, як виховували і навчали виховувати дітей святі мужі перших трьох віків християнства.

Св. Климент Римський (†101 р) дає нам таку науку: „Молодь будемо навчати страху Божому, діти нехай одержать християнське виховання, нехай навчається, яку силу перед Богом має покірливість, яку вартість перед Бягом має чиста любов і страх Божий, а щоб мати вплив на дітей, то впливаймо на них не словами, а ділами“. Святий Варнава коротко вчить: „Змаленьку вихувуй сина й дочку в страсі Божім“. Св. Ігнатій Богоносець (†107р.) навчає водити дітей на молитовні зібрання і привчати їх співу в

церковних хорах, щоб діти змаленьку привчалися молитвами й побожним співом псалмів разом з дорослими славити Христа. Християне перших віків добре розуміли, яке велике вражіння і вплив на виховання дітей має загальна молитва і спів. Молодим, вражливим душам легко передавалося релігійне піднесення старших, присутніх на молитві.

Для тих, що приймали св. віру християнську, і для дітей існували у перші віки християнства школи, котрі називалися „катехуменати“. Завданням цих шкіл було релігійно-моральне виховання дітей і молоді. Св. Іринеї Ліонський († 202 р.) у своїх творах згадує про вплив на молодь одної з таких шкіл, в якій він і сам учивсь під керівництвом св. Полікарпа, еп. Смирнського.

Св. Іринеї згадує про доброту і любов усіх учителів цієї школи до своїх учнів і каже, що учні з великою насолодою слухали лекцій і почували себе щасливими у той час. Учителі ж викладали так широко, що у викладах цих так і відчувалася їхня велика віра і безмежна любов до Господа Бога. Св. Іринеї каже, що виклади учні слухали з великою увагою і записували їх не на хартії, а в глибині свого серця, і zostалися вони в пам'яті учнів на усє їх життя.

Св. Юстин Філософ († 166 р.) мав свою школу у Римі і між другими науками вчив своїх учнів біблійної історії старого заповіту, а також і нового. Оповідання ці св. Юстин виголошував з таким надхненням, що учні з великою увагою і цікавістю вислухували їх, і западали вони учням глибоко в душу. Св. Юстин навчав своїх учнів засвоювати чесноти старозавітніх мужів і бути послухними Господу Богу і батькам, як Ісаак, терпіти за віру, як терпіли св. Маковеї.

Свою віру і любов до Господа Ісуса Христа св. Юстин зумів передати і усім своїм учням. Коли ж настав час на ділі доказати твердість своїх релігійних переконань і любов до Христа, то св. Юстин сміло пішов на муки, а за ним без вагання пішли усі його учні, котрі добровільно захотіли прийняти муки за віру Христову разом зі своїм учителем. Ось наслідки доброї школи і доброго виховання. Чи ми можемо чогось подібного чекати від своїх учнів? Напевно, що ні. А коли ні,—то чому? На мою думку, відповідь проста: 1) ми не можемо прищепити своїм учням тих християнських чеснот, яких самі не маємо, або хоч і маємо, то дуже нетривкі; 2) не відносимося до дітей з належною любов'ю; 3) не вміємо прищепити своїм учням любови до Господа Бога, а також і до своїх учителів; 4) не впливаємо на дітей власним добрим прикладом, а буває так, що наше життя, наші слова і діла не завсіді згідні з наукою Ісуса Христа.

Учні добре відчують душевні переживання законовчителя підчас лекції і знають, коли ми говоримо широко, з переконання та з вірою, а коли—по казньонному, аби швидче відбути лекцію

На жаль, у нас часто лекції Закону Божого викладаються без жадної підготовки, сухо, не цікаво, без жадного почуття й переконання, а часто не робиться ніяких морально-виховавчих висновків з релігійного оповідання. Навіть бувають такі випадки,

що законовчитель сам на лекції нічого не оповідає і не пояснює учням, а заставляє учнів читати з підручника по Закону Божому чергове оповідання, а сам в той час, під одноманітне і часто неправильне читання учня, засипає і спить, а учні пустують і роблять, що хочуть. Коли керувник школи дасть знак дітям, що лекція скінчилася, то діти будять свого законовчителя і кажуть, що лекція його вже скінчилася. На жаль, це факт, а не байка. Чи чогось доброго ми можемо чекати від своїх учнів при такому несумлінному відношенню до своїх обов'язків? Напевно ні. І не дивно, що наші лекції не мають ніякого релігійно-морального впливу на виховання дітей.

Основні початки християнської педагогіки перший систематично уложив Климент Александрійський. У своїм творі „Педагог“ Климент Александрійський показує нам в образі педагога—Господа Ісуса Христа і ставить нам Його, як ідеал для педагога.

Педагог-Христос виявляє свою безмежну любов і дбайливість до нас, Його дітей, і вчить нас провадити своє життя так, щоб воно привело нас до спасіння. Господь показує нам і той шлях, що його ми повинні триматися і ним іти до вічного спасіння. „Я путь і правда і життя“ (Іо. XIV, 6), а в іншій місці Господь каже: „Се ж є життя вічне, щоб знали Тебе Єдиного Істинного Бога і того, що Ти послав Ісуса Христа“ (Іо. XVII, 3).

Климент Александрійський каже, що тої „пути“ і тої „правди“ ми повинні твердо триматися, щоб досягнути небесної батьківщини. Навчає також і того, щоб ми не завсіди плили тільки з вітром, а уміли плисти і проти вітру, себто людина повинна керуватися не завсіди тільки звичаями часу і людей, а, коли треба, боротися з духом часу і людьми, ворожими науці Христа.

Климент зазначає, що Христос-педагог для виховання людей користує з різних засобів: одних хвалить, других вмовляє, третіх — ганить і докоряє, а іншим загрожує. Так повинен поступати кожний педагог, себто і законовчитель. Климент каже, що педагог-Христос виховує людей не тільки Своєю наукою, а більш Своїм життям і Своїм добрими ділами заохочує других брати приклад з Нього. Те ж саме вимагається від усіх педагогів, бо це є дуже важне для християнського виховання.

У відношенні до людей педагог-Христос керується безмежною любов'ю і дивиться на всіх людей, як на Своїх дітей. Таким же почуттям любові мусить бути пройнятий усякий педагог до своїх вихованців-дітей, а притім повинен завсіди памятати, „що ангели їх завсіди бачать лице Отця Небесного“ (Мф. XVIII, 10).

Перейду до засобів реліг.-моральн. виховання, якими повинен користуватися законовч. В праці законовч. у сучасний мент треба завсіди памятати, яке важне і глибоке значення в ділі релігійно-морального виховання дітей має церковність. Слово це не треба розуміти у затасканому значенні, а як релігійний настрій, що повинен виявлятися у всім поведженні учнів-дітей і молоді, в їх житті в душі Христової науки і Православної Церкви, в їх відношенні до Господа Бога, людей, віри й Церкви Православної і до самих себе. Обов'язок законовчителів привести дітей до Христа.

Як в кожному ділі, так і в ділі релігійно-морального виховання, треба поступово йти від найпростішого до найбільш складного.

I. Треба почати від того, щоб діти уміли правильно і побожно хреститися. При тім треба розяснити дітям, що коли ми хрестимося, то пригадуємо страждання Господа Ісуса Христа та показуємо, що віруємо в Нього і належимо до Св. Православної Церкви. Необхідно дітям розяснити, що св. хрест — то є оруддя нашого спасіння, охоронитель усього світу, зброя непереможна, вірних охорона, „пристановище спасіння” (стих на 3-тю нед. посту), „недужих сцілення і заступництво, бісів загибель і язва, ворогів посоромлення” (служба Чесн. Жив. Хр. Господньому). Треба також витлумачити дітям, що чудесна й животворча сила Хрестного знаменнн залежить не тільки від правильного положення його на себе, але, в більшій мірі, від ступеня віри і побожності того, хто хреститься. Усі ці розяснення законовчитель повинен ствердити фактами з церковної історії і життя святих не на одній, а на кількох лекціях.

II. Повнота релігійного життя душі вимагає, щоб уся істота її була в тайнім, внутрішнім єднанні з Господом Богом—її Творцем і Спасителем. Це бажання людської душі знаходить собі задоволення в молитві до Бога—джерела її життя, спокою й щастя. Св. Отці учили, що молитовний настрій треба в собі виробляти довгою працею над собою, треба привчати і навіть примушувати себе до молитви. В дитячих душах треба перше виробити призвичаєння молитись Богу. Бажано, щоб старші діти по черзі читали молитви по Часослову чи по Молитовнику, а де-котрі молитви співали. Добре було б, коли б законовчитель, де є можливість, щоденно перед початком лекцій в церкві читав ранішні молитви, а коли позволить час, коротко оповів про життя святого, пам'ять якого згадується в той день. Законовчитель повинен вмовити дітей, що молитися Богу треба завсіді рано й вечером, перед їдою і по їді, перед початком і в кінці кожного діла. Законовчитель повинен вимагати від дітей, щоб вони молилися Богу не тільки в школі, але й вдома. Для того законовчитель повинен подбати про те, щоб діти мали короткі молитовники.

Для пояснення великого значення щирої молитви і наслідків її, законовчитель повинен привести приклади з біблійної та церковної історії і життя святих.

III. Окрім молитви, важним релігійно-виховавчим засобом в руках законовчителя є свята Євангелія. З життям і наукою Христа діти повинні знайомитися просто з оповідань св. Євангелістів. Бувають випадки, що діти своїм розумом не можуть зрозуміти глибини євангельських слів, але відчувають своїм серцем їх чудотворну силу і велике значення і при тім з ранніх літ навчаються християнської любови. Головна причина того цікавого явища в духовнім житті дітей криється в тім, що діти мають чисте, не зіпсуте серце, яке дуже вразливе на благодотворний подих Святого Духа. Знаю, що трудно вимагати від законовчителя щоденного читання і пояснення дітям св. Євангелії, але читання і по-

яснення принаймні недільних евангелій находжу можливим і бажаним. Добре було б, коли б старші учні мали св. Євангелію і читали дома. Коли діти призвичаються читати св. Євангелію, то це може стати на ціле життя і, будучи дорослими, можуть черпати з цієї святої книги науку, приклад, потіху, підпору й бадьорість.

IV. Добре було б, щоб законовчителі, хоч часом, читали, оповідали й пояснювали дітям життя святих. Оповідання про життя, страждання й чудеса святих дуже корисно впливають на дитячу душу. З життя святих діти ясно бачать, як звичайні, смертні люде, при помочі Божій, з вірою й любов'ю проходили вузький і тернистий шлях, котрий веде до спасіння. З цих оповідань діти знайомляться з тим, як святі боролися зі своїми страстями, як побіждали спокуси, як здійснювали в своїх думках, почуттях і ділах світлі заповіді Господа нашого Ісуса Христа.

Добре було б, щоб законовчителі мали життя святих, давали їх дітям читати і заохочувати їх до читання. Діти, читаючи вдома життя святих, не тільки поглибляли б свою віру і любов до Бога, а були б разом і провідниками релігійної освіти для дорослих членів родини. Читання життя святих і взагалі релігійних книжок має дуже велике значіння в ділі релігійно-морального виховання дітей.

Нажаль, у нас майже немає життя святих на українській мові і взагалі бракує релігійної літератури. Ріжні брошури на російській мові мало хто читає і то тільки старі люди, а діти і молодь їх зовсім не читають, бо й російської мови не знають. Отже закликаю пп.-оо. законовчителів попрацювати для добра віри й церкви і взятися за переклади на українську мову життєписів святих та ріжніх оповідань релігійного змісту.

V. Переважно в містах, люди передчасно спішать познайомити своїх дітей з кіном і театром, цілком не беруть під увагу того, що сучасний театр і кіно більше псують дітей, ніж виховують. Кіно, зі своїми сенсаційно-кримінальними песами і драмами, робить часто відемний вплив на виховання дітей. Батьки і законовчителі повинні слідкувати за тим, щоб діти ходили до кін і театрів тільки на ті песи, які дійсно можуть користно вплинути на їхнє релігійно-моральне виховання. Ліпше ж було б, щоб батьки і законовчителі змаленьку привчали дітей ходити не до кін і театрів, а до храму Божого.

Ми не доцінюємо того благодатного впливу, який робить на душу дитини урочиста служба Божа. Особливо коли священник відправляє службу Божу не аби хутчій відправити, а з належною побожністю; коли псаломщик читає виразно і зрозуміло (на зрозумілій мові); коли хор співає гармонійно, повільно, мелодійно і коли спів той є дійсно церковний, а не поспішне, бравурне вигукування.

Нераз приходилося мені чути від священників, інтелігенції і селян, що гарно і з почуттям побожності відправлена служба Божа одним священником часто робить краще вражіння на присутніх, ніж служба соборна. А витлумачити це можна тим, що релігійне піднесення священника підчас служби Божої передається

присутнім і, так сказати, електризує їх, що не завше буває при службах соборних.

Православний храм, з його чудово-гармонійним Богослуженням і співами, робить велике вражіння на людей, а особливо на дітей і має великий вплив на їхнє виховання.

Беручи під увагу велике духовно-виховавче значіння церкви і Богослуження, законовчителі повинні дбати про те, щоб діти завсіди були присутні в церкві підчас служби Божої, брали уділ в читанню і церковнім співі, а також і прислужували у вітварі.

VI. Подоріж дітей до місцевостей, прославлених явленням чудотворних ікон і мощів св. угодників Божих, має велике і важне значення в ділі релігійно-морального виховання. А тому законовчителі повинні заохотити та zorganizувати своїх учнів та молодь і з ними що-року їздити до Почаєва. Підчас подорожі й побуту в Почаївській Лаврі діти відірвуться від звичайного буденного життя, обновляться духовно, переймуться молитовно-релігійним настроєм, та зміцнять свою релігійність і віру в Бога. Законовчитель повинен подбати про те, щоб діти, підчас побуту на прощі в Почаївській Лаврі, одержали як найбільше духовної поживи і добрих вражінь, які zostалися б в пам'яті дітей на все їхнє життя.

На мою думку, ліпше їхати на прощу з дітьми до Почаєва не тоді, коли буває великий здвиг народу, а на яку-будь неділю, щоб можна було скрізь свобідно з дітьми доступити, все показати і про все докладно дітям оповісти.

VII. Не мале значіння в ділі релігійно-морального виховання відіграють духовні бесіди й читання, які варто б священикам запровадити в своїх парафіях у недільні і святочні дні. Добре було б, щоб такі читання провадилися не одним настоятелем парафії, а кількома сусідніми священиками, що приготували б з цієї метою кілька рефератів на сучасні життєві питання.

Дяль більшого успіху духовних бесід і читань бажано мати маленький кінематограф. А для тогз треба подбати, щоб при кождім повітовім місійнім комітеті був маленький кінематограф, що ним можна було б висвітлювати в кождій парафії по черзі образки релігійного змісту для дітей, молоді й дорослих.

До вказаних мною засобів християнського виховання дітей в душі Православної Церкви треба ще додати: 1) катехизацію дітей 2) улаштування дитячих свят, 3) заложення при церковних братствах дитячих бібліотек та інше. Про все це писалося уже в нашій духовній пресі, а тому ближче обговорювати ці питання не вважаю потрібним.

Нехай же кождий законовчитель добре памятає, що завданням його є виховувати дітей у страхі Божім, навчити дітей як на ділі виконувати заповіді Божі, розпалити в серцях дітей вогонь віри і любови до Бога, навчити дітей любити свою рідну Церкву Православну, без заперечення і з простоті серця користись їй і свято берегти її перекази та національно-релігійні звичаї.

Для того, щоб наша наука мала добрий наслідок, законовчи-

тель повинен: 1) сумлінно виконувати свої обов'язки; 2) до дітей відноситися з сердечною ласкою і дбайливістю; 3) пильно слідкувати за собою, щоб життя його було моральне і могло служити для дітей добрим прикладом; 4) мати в собі ці християнські чесноти, яких вимагаємо від своїх учнів, та 5) берегти себе від злих діл і слів, щоб вони не послужили соблазном для дітей. Пересторогою для нас нехай будуть слова Господа нашого Ісуса Христа: „Хто зблзнить одного з малих сих, що в Мене вірують, тому краще було б, колиб камінь млиновий говішено було йому на шию й потонув би він в глибині морській” (Мф. XVIII, 6).

В здійсненні нашого нелегкого завдання нехай підбадьорує нас думка, що посіяне нами насіння Божої науки впаде на добрий ґрунт і принесе добрий плід на користь нашої віри і Церкви Православної.

О, коли б Господь Бог допоміг нам, законовчителям, добре виконати своє завдання! Тоді б наші вихованці виходили б зі школи в життя добрими і побожними християнами; для них не страшне було б все це зло, яке панує в сучаснім світі; були б вони свідомими і твердими ісповідниками своєї віри та оборонцями її і Церкви Православної від усіх ворогів; комуністично-безбожна пропаганда не мала б на них ніякого впливу, бо діти і молодь знали б правдиву вартість своєї віри і розуміли б, як мізерні, в порівнанні з наукою Христа, усі ці мудрування лжемудреців світу цього лукавого.

Добре й сумлінне виконання своїх обов'язків дасть законовчителям духовне задоволення, радість і щастя в цім житті, а на страшнім суді Божім дасть нам можливість з чистим сумлінням: сказати „Ось я і діти, що їх Ти мені дав”.

Д-р Е. САКОВИЧ.

Ігумен Кипріян Островський.

(Закінчення).

16 червня Островського повели до слідчої депутації на допит. В своєму листі ігумен докладно описує процедуру цього допиту, подаючи багато рис і подробиць, які проминув офіційний протокол. Допит почався біля 7 години вечора в залі депутації, куди запровадили ігумена в супроводі 8 жовнів, офіцера і унтер-офіцера. Комісія складалася з 9 депутатів на чолі з князем Сапігою, маршалком литовським, котрий, подивившись на ігумена „сквозь маленькую перспективу или лорнетку”, запитав його, що йому відомо про бунти, які хотіла Росія запалити в польській державі через православних духовних. Островський відповів, що нічого про бунти не чув і не знає, а ріжні поголоски вважав за байки, на котрі не варто звертати уваги. Сапіга розгнівався за таку відповідь і велів допитувати звичайним порядком: де родився, виховувався і т. д. З оповідань ігумена виникало, що він був у Києві в 1787 році, коли через місто проїздила Катерина II.

Князь, як почув ті слова, встав і сказав: „Яких ще треба доказів?“ На це ігумен заперечив, що серед польських гостей у Києві він бачив тоді і самого князя. Сапіга розсердився і велів кінчати допит. Але ігумен упросив питати його далі, поки ще „помѣшательство какое не послѣдовало” в його розумі і поки ще має „смысль не затемнень”. Ігумена продержали ще з півтори години і відпустили в його „логовище”.

Через три дні після цього допиту Кипріяна перевели в друге помешкання, в арсеналі, далі від єпископа Садковського, бо, як пише ігумен, боялись, що арештанти, співаючи по-російськи пісні, зговорюються, що казати на допитах. Положення вязня погіршилось. Опинився він в маленькому покоюку під самим дахом і дуже терпів від духоти і спертого повітря.

Втіхою для ігумена було добре відношення до нього з боку офіцерів військової комісії й простих вартівників, котрі, коли придивились до вязнів, то зобачили, що нема в ніх нічого страшного.

Так, капітан фузієрів, по просьбі ігумена, поліпив йому стіл: почав присилати йому що дня на свій кошт по 4 пляшки пива, по півпляшки франц. вина і трохи тютюну, а замість солодкої горілки став присилати просту, яка більш подобалась ігуменові. Потім, після недуги, яку ігумен переніс того ж самого літа, йому дозволено було виходити під охороною варти на двір. Користаючи з дозволу, ігумен виходив на прогульки що дня.

Через вартівників, котрі, загально кажучи, співчували арештованим, Кипріян довідався, в яких умовах живуть інші арештовані. Оказалося, що вони відчували велику недостачу одежі та білизни. Добре серце ігумена не витримало: зробивши з простирадла сорочку, він тайно послав її через жовнірів одному арештованому, другому послав простирадло, а 3-му—власну теплу фуфайку.

Потім згадав, що в нього ще є гроші, які відібрали від нього при арешті і залишили при військовій комісії. Ігумен попросив видати йому частину на зимову одіж. Одержавши 24 червінц, він став шукати способів допомогти перш за все своїм товаришам. Замовив для себе три сорочки, а коли принесли, то сказав, що для нього короткі, і попросив віддати священику Стефану Симоновичові, але так, щоб не довідалась влада. Потім попросив купити кожуха з баранів і тихенько послав його священику Іродіону Облонському.

З часом у ігумена навязались цілком добрі відносини з вартою. Офіцери, під-офіцери і прості жовніри ставились до свого узника з повагою, любили з ним розмовляти (ігумен володів польською мовою) й про все його повідомлювали, навіть про події на російсько-турецькому фронті.

На другу зиму (1790—1791 року) ігумена перемістили до другої камери, де була добра піч, а головне — вікна на вулицю, котрі можна було відчиняти і дивитись на вулицю.

Дивлячись одного разу через вікно, Кипріян замітив біля одного дому товпу людей і запитав вартового, що то означає. Вартовий пояснив, що сьогодні там іде розигриш льотереї. Ігумен згадав, що до цього часу він забрав з військовій комісії вже біля

80 червінців і що грошей хутко забракне. Та думка схилила його спробувати шастя на лютереї. За дозолом офіцера, Кипріян відмовився від одного обіда, замість якого „харчевник“, котрий постарчав арештованим обіди, видав йому 1 зл. готівкою. Унтер-офіцер пояснив, що треба написати три номери, які хто хоче, аби тільки число не перевищувало 90. Кипріян згадав, що в його родині завжди почитали святителя Миколая. Написав імя його „Никола“, він перевів кожну літеру на число і одержав три номери: 32, 78 і 19, які записав на патронташі унтер-офіцера. Той поставив на ці номери в колектурі і одержав друкованого білета. Коли прийшла зміна варти, офіцери сміялись з ігумена, що з-за лютереї він позостається голодний, а виграє завжди банк, говорили, що й вони самі чимало перевели грошей на цю лютерею. О четвертій годині, коли у Кипріяна сидів вартовий офіцер, прийшов вартівник і приніс звістку, що „офіціал“ (так звали між собою військові ігумена) виграв. Після перевірки зясувалося, що Кипріян дійсно виграв велику суму (720 рублів сріблом, як пише ігумен, а 1 злотий тоді рівнявся 15 копійкам). Здивований офіцер не знав, що робити, а Кипріян, веселий та втішений, каже: „Станемъ Господа благодарить за Его милости“, і порадив на другий день в рапорті описати цю подію. Генерал Несьолавський, прочитавши рапорт, сказав, що коли лихі люди забули чоловіка, то Бог його не забув. Ігумену було обявлено, що по закону арештант не може тримати при собі грошей, але має право бажати купити для себе, що хоче. Кипріян склав прохання, щоб купили йому книжок на польській мові, а кожному арештованому по плящі вина (меншим—французького, а старшим — венгерського), а перш за все „для возблагодаренія Богу — въ больницы и нищимъ“. Не це все призначив сто талярів.

„В сходство моего прошенія все учинить позволено,“ пише Кипріян. „Задивляло то всѣхъ обитателей Варшавы; одни говорили: непременно онъ волшебникъ Другіе какъ на невинно страждущаго милость Божию признавали. Почти всѣ офицеры соболѣзновали и какъ бы друзей вмѣняли насъ, зная невинность нашу, ибо о семъ изъ обращенія и свойства съ великими господами увѣряемы были; изъ многихъ офицеровъ два или три были на насъ злы, но то происходило отъ врожденной ихъ злости, или худого воспитанія“.

В 1791 році комендантом варшавського гарнізону був призначений писар польний коронний Ржевуський. по словам Кипріяна, „человѣкъ честной, и христіанинъ человѣколюбивой, должность свою наблюдающій, желая знать, что до его вѣдѣнія надлежитъ, и во все вникнувши, не позабылъ и насъ заключенныхъ посѣтитъ“.

Особисто відвідавши усіх арештованих, прийшов він і до ігумена і розмовляв з ним „съ соболѣзнованіемъ, по христіански“. Зауваживши на стіні маленької образок Богородиці, зацікавився, чи має ігумен молитовника („молитвословіє“), а коли почув, що не має ніякої церковної книги і тому не має по чому молитись, запитав, які йому книжки потрібні, і записав, а через

два дні прислав біблію і слідованну псалтир, згідно з бажанням ігумена. „Увеселиль меня чрезвычайно тою присылкою, ибо жаждалъ чтенія, будучи отлученный болѣе двухъ годовъ пѣнія и чтенія”.

Новий комендант не забув і за других арештованих: єпископу Віктору прислав „банку ханського чаю”, слуцькому протопопу Білозору півдюжини венгерського вина, а з тих, котрі були закуті, звелів зняти кайдани і ланцюги. А найбільшим „добротворенієм” для узників був перевод їх до інших помешкань (22 травня 1791 року), які знаходились в гвардейських литовських казармах за Варшавою (біля теперешнього Лазенковського парку). Для арештованих були вибрані „станції израдныя”, вікнами на схід, „перспективною на дом королевскій загородній, называемый Лазенки, надъ рѣку Вислу”. Там арештовані сиділи не по одному, як перед тим в арсеналі, а по двох і по трьох під доглядом одного вартового.

Велика була радість арештованих, коли вони знову побачились, „по двулѣтнемъ несвиданіи”. Особливу симпатію почував Ржевуський до ігумена: „ридя меня весьма измощена”, велів щодено видавати для мене на утримання на руки офіцера 75 копійок (5 злотих!), купувати усе, чого б я ни схотів. Усі ми дякували Богові і нашому доброчинцю, „вознося руки до небесъ”.

Наступник Ржевуського Гуржинський відносився до в'язнів байдуже, ні разу їх не відвідав, не входив в суть справи, а вірив „бабським басням” (одного разу велів укарати усіх арештованих виговором, не розібравши справи, по жалобі баби, яка постачала для них стіл).

Під кінець третього року перебування арештованих в Варшаві більшість з них сильно обносилась, особливо Іван Бочковський і Андрій Бондар (уніят): першому ігумен подарував власного суконного кафтана, щоб „прикрыть наготу”, а другому власну сорочку. Мізерний вигляд Бочковського зворушив навіть членів слідчої депутації, котрі після засідання 10 березня 1792 року зложились по 1 золотому, щоб справити йому одіжу.

31 травня 1792 року сейм видав декларацію гідносно арештованих осіб, в якій їх поділено на три категорії: перших постановлено було ще затримати в арешті (Віктор Садковський, свящ. Симонович та інші), других—звільнити з обовязком виконання присяги на вірність Річипосполитій („ponieważ im żadne przewinienie nie jest dowiedzione”), а третіх—хоч не зовсім очищених від закидів, але узявши під увагу їх трьохлітнє перебування у в'язниці і прихилияючись до заступництва за них делегатів від Найвищої Консисторії, відпустити на поруки Консисторії, куди відіслати їх під доглядом варті.

Кипріяна Островського зачислено до другої групи і 8 червня 1792 року звільнено разом з двома канцеляристами Слуцької консисторії, Скуловським і Барщевським, та з келейником єпископа Лукою Копистенським.

Вернувшись після звільнення до Слуцька, Кипріян заняв свої попередні становища—„присутствующого” в консисторії та ка-

федрального намістника, а крім того 11 листопада 1792 року одержав настоятельство самого багатого монастиря в єпархії— дятловицького, попередній настоятель котрого Мелетій коло того часу помер.

20 березня слідуючого (1793) року вернувся до Слуцька Віктор Садковський. Кипріян зустрів його в соборі урочистою промовою, в якій висловлював радість з приводу його повороту та закликав вступити в управління своєю паствою, з котрою так довго був розлучений. Але на цей раз Кипріяну не вдалось ужитись з Віктором і він став проситися звільнити його зо всіх становищ, за винятком настоятельства в дятловицькому монастирі, а коли б така комбінація оказалась неможливою, то звільнити його зовсім з єпархії Віктора. Просьбу свою Кипріян мотивував тим, що трьохлітнє перебування його під арештом відбилося на ньому „крайнімъ поврежденіємъ“ його здоровля, що перешкоджає продовжувати возложені на нього „послушанія“.

23 квітня 1793 року Віктор звільнив Кипріяна резолюцією, в якій, між ішими, писав: «больно мнѣ неизлечимо, что я, ошибшись въ мысляхъ о качествахъ души его, повергалъ предъ нимъ бисеръ, съ толикимъ т. е. къ нему распростирался усердіемъ, а еще къ оказанію оногo чувствительнѣйшими знаками приготовлялся».

Кипріян подався до Київа і там просив собі посади у митрополита. Підходящого штатного місця не було, і митрополит помістив Кипріяна в лаврі, поки відкриється яка-небудь вакансія, з дозволом користатися всім, чим користується братія, та доніс про нього в Синод. Синод затвердив розпорядження митрополита. Але тим часом Кипріян склав прохання на „височайше імя“ відносно призначення йому штатного „содержанія“, бо він позбавився майна і здоровля і не має можливости возстановити хоч би тільки почасті свій попередній стан.

Прохання Кипріяна було направлено до обер-прокурора з запитанням: чи не можна залагодити справу так, щоб разом з новим місцем проситель міг дістати такі вигоди, які могли б послужити йому певною нагородою за „претерпѣное“. Обер-прокурор відповів, що вигідного для Кипріяна становища, за відмовленням його, по слабости здоровля, від настоятельства, не передбачається; що ж до емеритури то для б. штат. настоят. полагається не більш, як 75 руб. на рік, а для нештат., яким був Кипріян, тільки 50. „Дати ж йому грошеву нагороду є в височайшій волі“.

В 1794 році цариця Катерина призначила йому 150 р. річної емеритури. Пробувши до 1807 року в київо-печерській лаврі в званії „соборного старця“, з виконуванням „послушаній — еклесіаршого, намѣстническаго и китаевской пустыни начальника“, Кипріян в березні 1807 року був призначений синодом на становище настоятеля київо-ніколаївського монастиря, з „производствомъ въ архимандрити“.

Кипріян Островський вмер 22 грудня 1812 року в київо-печерській лаврі, де уміщено було братію київо-ніколаївського монастиря, бо цей останній був тимчасово переданий до ужитку

монахиям київо-фльоровського монастиря, який згорів дощенту підчас пожегу в Київі.

Трьохлітнє перебування ігумена Кипріяна Островського в Варшаві можна лічити найцікавішою сторінкою в його біографії: вона містить багато характеристичних побутових рис кінця XVIII ст. та дає багато матеріалу для висвітлення деяких важних моментів з історії православної церкви в добі Чотирьохлітнього Сейму.

Архипастирська візитація парафій Крем'янецького повіту.

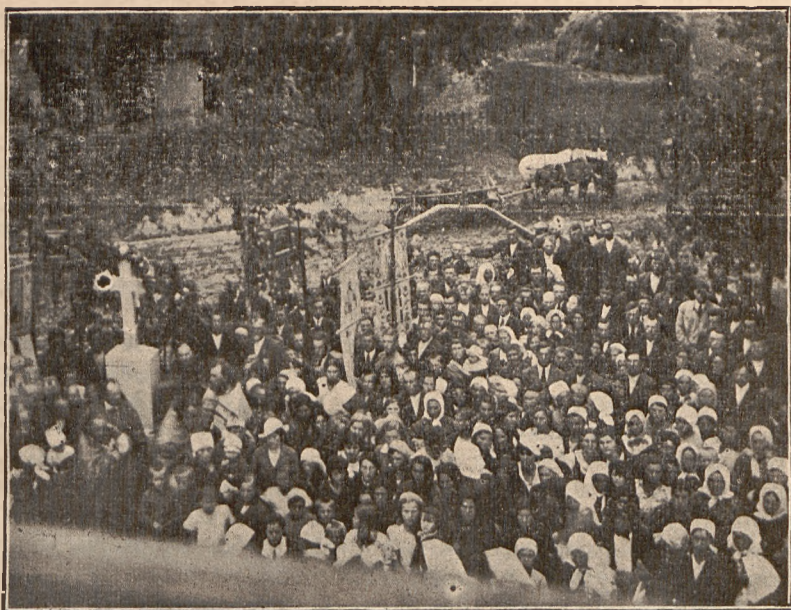
(8—13.VII. 1937).

(Продовження).

Дорога бігла серед полів з горбочка на горбочок. Навколо скакали верхівці, провозаючи Високого Гостя до границі полів свого села. Там вони зупинилися, низько поклонились Владиці й понеслись назад до села. Авто покотилось далі. Чудовий врожай стояв на полях, добре оброблених, чекаючи на руку женця чи косяря. Від тих горбочків невільно переносишся думкою до села, до якого їхали. Чи не від того, що за тими горбочками побудувалось це село, його й названо *Загірцями*.

Та ось й село. На гребельці коло ставу стояла арка й група людей. Солтис підніс Владиці хліб й сіль. Владика запропонував пішки йти до церкви, що стояла на горбочку за селом. Йти треба було вуличкою, як раз коло сектярських хат. Діти їх повиходили на вулицю і з цікавістю приглядались до Владики. А Архипастир, разом з народом йдучи, співав з людьми молитви: Отче наш, Вірую та інші. Коло церкви знов зустрічали Владику хлібом та квітами. У дзвіниці настоятель зустрів Владика промовою. Увійшовши до храму, Владика виголосив до народу приблизно слідуєчу проповідь.

„Прибувши до вас й вислухавши від вашого настоятеля похвалу вам, радуюсь, що найшов вас кріпко стоячими на добрій дорозі до спасіння, а також тому, що ви так добре дбаєте про ваш цей святий храм й своє спасіння. Хочеться вам сказати словами Господа Христа, Який сказав: „мир дому цьому. Коли цей дім буде достойний, зійде ваш мир на нього, колиж не буде достойний, ваш мир вернеться до вас“ (Мф. X, 12—13). Коли ваш священник так добре сказав про вас, призиваємо на вас мир, щоб у вас він запанував. Коли ж буває мир? Коли люде своє особисте й родинне життя, а також й громадське, підпорядковують християнським заповітам. Коли в родинному житті кожен розуміє й виконує свої обовязки: муж дбає про добробут цілої родини, жінка про добрий порядок в хаті, а також дбає про дітей, діти слухають та поважають батьків, це є родинне життя, яке вимагається християнськими заповітами й обосновано на мирі Господ-

Фрагмент з обходу храмового свята в с. Жабче, Луцьк. п., 12 липня 1937 р.

ньому. Коли громадяне дбають про виконання своїх обов'язків відносно до держави, це також буде життя громади згідно науки мира Божого. Громадяне повинні любити батьківщину свою, як вчить слово Боже, що блажен той, хто положить душу свою за другів своїх. Особливо приходять такі думки, коли стоїш у вас тут на границі віри й безвір'я, за скілька майже кроків від тої держави, де громадянське життя не задовольняє потреб кожного чоловіка зокрема й всіх разом. Ми живемо спокійно, кожен своїми інтересами, а там за границею ми того не бачимо. Там навіть батьківщини немає. Коли там нема розуміння громадського життя, далекі вони від мира церковного. Добре, що ви тверді в вірі, через те добре й живете. Подивіться туди за кордон, що робиться там, і від цього повчайтесь. Треба триматись християнських засад. Навчайте своїх дітей, цю опору вашої будуччини, щоб вони твердо засвоїли основи християнського життя. Їх виховання цілком залежить від вас. Треба дбати і про духове життя ваших дітей. А як це робити? Коли дитина після народження живе в родині, вона засвоює собі привички, які бачить у старших. І візьміть такий приклад. Коли дитя ще не народилось, а мати недобре що зість чи випе, це відбивається на дитині. Так само, коли мати годує дитину молоком від недоброї пищи, хоруге й дитина. Так й духовний стан дитини залежить від батьків. Коли вони памятають, що шлюб є тайною і з пошаною відносяться до свого співжиття, то й діти будуть мати добрі думки, виростати в християнському дусі. Приклад візьмім від Божої Матері, народженню якої присвячено цей ваш храм. Батьки її Іоаким і Анна

були праведного життя. Від них і їх дитя Пречиста Діва Марія навчилася бути праведною не тільки по тілу, а й по духу, що заслужила собі у Господа великої милости бути Матерію Сина Божого. Так і ми повинні бути прикладом для своїх дітей. Треба дітей так виховувати, щоб були вони добрі до вас, щоб не було серед них розбишацтва, яке затроює в людях почуття свободи. Виховання їх повинно бути не тільки в школі й в церкві, а і в родині, щоб родина для них була школою, а вони учнями доброго поведження й християнського життя. Треба все урядити так, щоб кожна хата була маленькою церквою, батьки священиками, діти віруючими, а над ними всіми щоб перебував Господь Бог. Коли у нас все так буде виконуватись, то будете забезпечені миром Христовим та щастям. Щасливі ви, маючи своєю наставницею Божу Матір, роджену й виховану в правилах високих чеснот. Так і ви старайтесь виховувати своїх дітей, приносячи їх до храму. Ви готові спитати, як же ми будемо виховувати своїх дітей, коли вони ж нічого ще не розуміють. Так, алеж вони тут побачать священні предмети, образи, священика... Вони звернуть увагу на рухи й ділання священиків, а після того звернуть увагу на його слова й вслухаються в них. Таким чином вони будуть виховуватись в християнському дусі, будуть близькими до Бога й виконання Його заповітів, а також будуть любити дітей й ближніх. Пресвята Діва Марія також виховувалась в храмі. Тут вона читала і повчалась. Тут вона вишивала, привчаючись таким чином працювати. Коли ви, слідуючи за Її прикладом, також будете старатись самі й дітей ваших провадити по дорозі духовного відродження, то Пречиста Діва вас охоронить від всього злого й всякої небезпеки. Цього вам бажаю, други мої... А Божа Мати нехай вам в тому буде вчителькою й заступницею перед Богом".

По закінченні цих слів, Владика совершив навколо церкви хресний ход, відправляючи молебен. Добре виглядала зовні церквця. Потрудились тут настоятелі цієї парафії, починаючи з о. М. Тучемського, нинішнього Члена Консисторії. Він тут багато положив праці. Побудував дзвіницю, священичий дім, а також позоставив й досі сліди своєї праці яко душпастир. По закінченні молебну Владика війшов до церкви й поклонився двом обновленим образам: Розпяття Христового й Божої Матері Ченстоховської, які об'явились в числі перших на Волині. На честь тих образів Єпархіяльною Владою призначено кілька відпустів, як напр. на похвалу Божої Матері, на Світлому тижні у п'ятницю, на Маковея й на Чесного Хреста.

Вийшовши з храму й поблагословивши людей, Владика бесідував з де-котрими з них, вказуючи хиби співу співаків. Відпочивши в домі настоятеля о. С. Яродського, провівши свобідний час в розмові з п. отцями на різні пастирсько-богословські теми, Владика 10.VIII рано відбув до Юськовець.

(Далі буде).

Ювілей 15-ліття архиєпископського служення Архієпископа Волинського і Кременецького Алексія.

Згідно бажання Його Високопреосвященства, Високопреосвященого Владика Алексія, не було урочистого святкування 15-ї річниці єпископської хиротонії Владика. Духовенство і паства Волинської Єпархії, одні в самий день хиротонії Владика Алексія в Єпископи 3 вересня, другі у неділю 5 вересня, відзначили 15-ту річницю архиєпископського подвигу Владика молитвою до Бога, просячи у Всемогучого Господа многих літ Високому Ювілятові, сил і кріпости духа для дальнішого архиєпископського труду.

Сам Владика Алексій провів цей день 3 вересня посеред своєї селянської пастви в закутинах єпархії, візитуючи на Костопільщині церкви в с. Злазні, Ставку і Бічалі. У кафедральному місті Кременці Службу Божу і молебен відправлено було 3 вересня 6. р. У Великій церкві Богоявленського монастиря архієрейська Служба Божа відправлена була єпископом Острівським Симоном, а після Служби молебен в сослуженні 16 священиків при 3 дияконах. Відповідне слово на запричастному виголосив в об. єпарх. місіонера свящ. С. Козновецький. На богослуженні були представники місцевих православних організацій, служачі Вол. Дух. Консисторії, учні і педагогічний персонал Вол. Дух. Семинарії та Кремен. Української гімназії і багато приватних осіб. В єпархії молебен, з нагоди ювілею Владика, відправлено було переважно 5. IX, в неділю, при чому в деяких місцевостях Служба Божа і молебен відправлені були духовенством соборне, зібраними пан-отцями і псаломщиками з околичних парафій.

З нагоди 15-ліття служення в єпископському сані Архієпископ Алексій отримав багато привітань і сердечних побажань. Його Блаженство Митрополит Діонісій надіслав Владичі Алексію слідуючу Грамоту:

„Його Високопреосвященству, Високопреосвященішому Алексію, Архієпископові Волинському і Кременецькому.

Улюблений во Христі брате і духовний сину! У сьогоднішній день, коли святкується 15-ліття Твоєї єпископської хиротонії, споминаємо довгі роки Твого життя і праці на ниві церковній, увінчаної 15 літ тому єпископським омофором.

Дуже давно перед тим, а саме 35 років тому, зустрілись Ми уперше з Тобою. Тоді щойно призначено було Нас Інспектором Холмської Духовної Семинарії, Ти ж був в числі учнів V кл. тої богословської школи. Проникливим оком відразу звернули Ми увагу на здібності і пильність учня Александра Громадського і від того часу завше виявляли увагу і підтримку талановитому юнакові: підчас продовження науки і блискучого скінчення Семинарії, а далі заботою, щоб міг вступити до Київської Духовної Академії в цілі дальшого формування Твого жадібного знання розуму. Дальніша Твоя праця на рідній Холмщині на становищах

парафіяльних, законовчительських і адміністративних, яку ніс в гідності священика, проходила на Наших очах, а не разі в співпраці з Нами, як з довголітнім Ректором Холмської Духовної Семинарії. Твоя педагогічна і пастирська ретельність наочно стверджувала Наше піклування про Тебе і виявлене до Тебе довіря.

Призначення Нас на інше вище становище, а потім часи війни і революції розлучили нас на кілька років, але вже року 1919 зустрілися Ми знову, і Наш, колись улюблений учень, стає Нашим найближчим співробітником і помічником, як Член Волинської Духовної Консигорії, Ректор Кремянецької Духовної Семинарії, а потім скеровується Нами на дорогу вищих церковних становищ, приймаючи із наших рук чернечий постриг, необхідний для осягнення архиєпископського достоїнства. На становищі Ректора Духовної семинарії вкладаєш Свою невтомну працю і вмільність в справу її організації, а скоро, дня 3 вересня 1922 року, руки Наші беруть участь у висвяченні Тебе на Єпископа Луцького, Вікарія Волинської єпархії.

На протязі слідуєчих 15 літ Твоя Архиєпископська діяльність проходила без устанку в праці на єпархіяльній ниві, а одночасно, майже цілий той час, виконував Ти обов'язки Правителя діл Св. Синода, вільні хвилини присвячуючи церковно-літературній праці.

Нині, у 15-ту річницю Твоеї Архиєпископської діяльності, від усього серця бажаємо Тобі ще довгі роки справедливо управляти словом правди в тім високому достоїнстві, яке вимагає не тільки ясного розуму, сильної волі і довгого досвідчення, але найперше широкого, повного любови і зрозуміння серця. Нехай Всевишній захоче Тебе надалі в опіці на невідомих путях Його Провидіння.

Діонісій, Митрополит Варшавський і цілої Польщі Варшава. Дня 3 вересня. Року Божого 1937".

Від П. Волинського Воеводи Г. Юзевського Архієпископ Алексій отримав депешу такого змісту: „В так урочистий для Вашої Ексцеленції ювілейний день надсилаю побажання багато корисної праці для добра Церкви і Речипосполитої”.

Привітання надіслали Архієпископ Александр Поліський і Пінський, Владика Полікарп—Єпископ Луцький, Єпископ Сава Гродненський і Новогрудський. — Від Української Парламентарної Репрезентації Волині надіслано слідуєче привітання:

„Його Високопреосвященству Високопреосвященішому Кир Алексієві, Архієпископу Волинському і Кремянецькому.

Українська Парламентарна Репрезентація Волині в день 15-літньої річниці Вашої Хиротонії складає Вам свої поздоровлення й просить Всемогучого Бога, щоб Він поміг Вам корисно й чесно служити для блага рідної Православної Церкви та рідного народу українського. Доручаємо себе святительським молитвам Вашого Високопреосвященства. В імені Української Парламентарної Репрезентації Волині Голова Репрезентації (—) інж. С. Тимошенко, посол Сейму“.

Високий Ювілят одержав далі привітання від служачих Кан-

целярії Св. Синода і Секретаря її п. Рощицького, від Поліської й Гродненської Духовних Консисторій; Волинська Дух. Консисторія вислала привітальну депешу до села Злазно, Костоп. пов. Вітали Владика о. Намістник Почаївської Св.-Успенської Лаври архим. Пинтелеймон з братією, о. Намістник Дерманського монастиря з братією, протопресвитери о. Мартиш і о. Теодорович, о. Настоятель Яблочинського монастиря з братією і школою псаломщиків при монастирі, ігуменія Обицького монастиря з сестрами, архимандрити Феофан і Паладій.

Надіслали свої привітання Владиці Директор Українського Наукового Інституту в Варшаві проф. Ол. Лотоцький, проф. д-р І. Огієнко, дир. Лобачевський, С. Кирилович, С. Юденко і др.

Від духовенства єпархії надійшли привітання від усіх майже благочинницьких округ та повітових місійних комітетів. Духовенство Кремянеччини піднесло Владиці образ св. Алексія, Митрополита Київського, і адрес; Дубенський Повітовий Місійний Комітет — образ „Спасителя під хрестом“, копію повітової святині, і адрес: так само художні адреси надіслали Благоч. Мійська округа Любомл. пов., Комітет Емеритальної Каси Православного Духовенства. Корецький жіночий монастир підніс Владиці образ Корецький Божої Матері високо художньої роботи.

Брацтво Православних Богословів в Польщі в своїм привітанні Владиці Архієпископові підкреслило, що „Господу вгодно було вибрати Владика на святительське служення в найтяжчі часи для всього християнства, зокрема ж для Православія і нашої Матері Церкви, коли від Пастиреначальника і Церковного Стерника вимагались особливі якості, сили, досвід та вміння володіти душами і берегти їх від спокусу віку цього... Рука Господня вказала на вибранця, який в силі перемогти тягар архипастирського служення, вибранця досвідченого, що початкові ступені служення Господеві пройшов в світі, а тому знав цей світ всебічно, вибранця достойного й відданого нашій Матері Церкві“...

Вітали далі Владика Луцьке Чеснохресне Брацтво, Українське Добродійне Т-во в Кремянці, Філія Союзу Українок в Кремянці. Т-во імени митрополита Петра Могили в Луцьку надіслало слідуєче привітання:

„Ваше Високопреосвященство, Високодостойніший Владико!

Святкуючи 15-ліття з дня висвячення Вашого Високопреосвященства на Єпископа, православна Волинь возносить до Божого Престолу сердечні молитви, щоб Милосердний Господь і надалі охороняв Вас, дорогий Владико, своєю опікою та кріпив Ваші душевні й тілесні сили Своєю ласкою.

З імям Вашого Високопреосвященства звязані два найважливіші моменти в історії Волинської православної єпархії, а саме: відновлення Луцької Єпископії та усамодіяльнення Волинської єпархії—ці моменти мають велике значіння не лише в очах наших, сучасників Вашого Високопреосвященства, але на них зостановлять свою увагу вдумливі очі майбутніх наших наступників.

Невсипуща та невпинна праця Вашого Високопреосвященства для святої Православної Церкви у всіх нас стоїть перед очима; здається немає в нашому релігійно-громадському житті такої ділянки, що була б поза вникливою увагою Вашого Високопреосвященства та не відчувала Вашого мудрого широкозорого керування та дбайливости.

Товариство імени митрополита Петра Могили та редакція релігійно-громадського часопису для народу „Шлях“ багато завдячують Вашій батьківській опіці та заступництву.

З почуттям глибокої подяки в сьогоднішній радісний для православних волинян день сердечно поздоровляємо Ваше Високопреосвященство з Вашим Ювілеєм і від всієї нашої щирої душі бажаємо Вашому Високопреосвященству на користь Святої Православної Церкви та на користь всього православного громадянства многих, многих лїт. В імені Управи Т-ва ім. м. Петра Могили і Редакції часопису „Шлях“. Голова (—) М. Ханенко. Генеральний Секретар (—) проф. Є. Богуславський“.

Багато привітань одержано Достойним Ювілятом від окремих духовних і світських осіб, як з Єпархії так і з поза меж Волині. Особливо зворушливі надійшли привітання від парафіян, як, напр., від парафіян-українців соборної парафії м. Володимира, Городка Рів. пов., Грикович Володим. пов., Гориньгорода Рів. пов., Пожарок Луцьк. пов., м. Устилуга Володим. пов. і др., навіть від парафіян з Холмщини, де в простих сердечних словах звертаються до Владики, бажаючи йому здоровля від Господа на многі літа дальшої апостольської праці.

15-та річниця єпископської хиротонії нашого владика знайшла, як бачимо, ширій і безпосередній відклик, при відсутности звичайної в таких випадках організації урочистоти. Віримо, що цей живий відклик ріжних клітин нашого тіла церковного, ієрархії, духовенства і пастви, підсилить глибоко на дусі Ієрарха Церкви Волинської в його безупинній і дійсно важкій, бо ріжними обставинами багато ускладненій, архипастирській праці.

† С. І. Богдановський.

30 серпня 1937 р. помер в Луцьку, після тяжкої недуги, адвокат Сергій Іванович Богдановський, один із видатних оборонців інтересів Православної Церкви в Польщі.

Покійний, син священника на Чернигівщині, родився 2.X 1885р.; після скінчення Чернигівської Духовної Семинарії, вступив до Казанського, а потім Петроградського університету, який і скінчив по юридичному відділові р. 1910. Після перших років кандидатської практики і служби секретарем в Окружнім Суді в Петрограді, С. Богдановський восени 1913 р. призначений був мировим суддею Луцької судової округи (с. Цумань, Луцького пов.) і від того часу, на протязі майже 25 років, життя його звязане з Волинню, при чому в роки резолюційні (1917—18) С. Богданов-

ський стає мировим суддею в м. Луцьку вже з виборів, а після відродження польської державности на Волині провадить спочатку присатне бюро писання прохань (від 1922 р.), а від 1927 р., по витриманні адвокатського іспиту, на протязі 10 років, провадить адвокатську канцелярію в Луцьку, користаючи в широкій опінії громадянства признанням як один з найкращих цивілістів на Волині.

Широка адвокатська практика, особливо посеред селянства, робить імя покійного популярним далеко поза Луцьком. До того ж. знання і досвід юридичні сполучені були у Сергія Івановича з сердечною чутливістю в стосунку до людей. Право з одного боку, а гуманність з другого,—ці дві основи, на яких тільки й може будуватися людське життя, творили гармонію в душі покійного. І скільки знаходили в нього цілком безінересовних порад люде в біді, ріжних націй і ріжного стану. Зокрема українські інституції завше користали з його правничих порад і помочі у потрібних випадках.

Як правний оборонець інтересів Православної Церкви, покійний С. Богдановський входив у склад оборони по ревіндикації православних храмів, приймав участь в засіданнях по організації тої оборони, при митрополії у Варшаві, та боронив інтереси Церкви у ревіндикаційних судових процесах в Луцькім Окружнім Суді. Цілий ряд справ в обороні прав та добробуту Православної церкви і духовенства провадив покійний з Повновласти Волинської Духовної Консисторії. Завше служив він також своїми порадами луцькому духовенству в його правничих питаннях та судових справах. Декретом Міністра ісповідань та освіти від 15.VI 1931 р. С. І. Богдановський призначений був, в числі інших 8 членів, членом Прибічної Ради Луцького Чеснохресного Брацтва і в характері такого завше служив юридичними порадами Брацтва в його труднім положенні.

Віддати останню пошану померлому в день виноса тіла із дому жалоби (Затише, 1) до православного собору 31 серпня і в день похорону 1 вересня зібралась сила народу. Було багато селян із околичних сел. Домовина утопала в квітах та вінках. Чин похорону відправив Владика Полікарп, Єпископ Луцький, в сослуженні митрофорних протоіереїв о. С. Грушки і о. А. Огібовського, прот. Н. Фомича і свящ. О. Мількова, при протодияконі о. Скавренськім і дияконі о. Карасі. Преосвящений же Владика Полікарп з духовенством супроводив спочилого на місце вічного відпочинку на мійське кладовище, де поховано С. І. Богдановського, згідно його заповіту, біля могили б. Предсідника Зїзду мирових суддів К. Сорокіна, бувшого також Головою Луцького Чеснохресного Брацтва.

Жадних промов підчас похорону і на могилі не було, згідно волі покійного, виголошено. 5.IX б. р. заупокійну Службу Божу та панахиду по покійному відправлено було в Луцькій Чеснохресній Брацькій церкві протопресвитером о. П. Пашевським.

Покійний осиротив стареньку матір, дружину і доньку. Громадянство понесло в особі покійного Сергія Івановича, невтом

ного і сердечного оборонця людських прав, тяжку невіджаловану втрату. І оцих кілька посмертних рядків нехай будуть висловом глибокої вдячності покійному від автора їх, що так само, як багатьох людей, знайшов в найтяжчі хвилини свого життя в особі Сергія Івановича правного оборонця, дорадника й потіху.

Нехай буде легка покійному Волинська Земля!

Вічна Йому Память!

І. В.

Літургічні замітки.

Яке величання співати на Покрову?

В наших богослужбових книгах дійсно нема окремого величання на свято Покрови Божої Матері.

Часом співають загальне величання Богородиці— „Достойно есть величати Тя, Богородице“... Як свідчить прот. Никольський, в Часослові, виданому в Києво-Печерській лаврі в 1742 році знаходиться ще таке величання — „Величаем Тя, Пресвятая Дѣво, и чем покров Твой честный, юже Тя видѣ святыи Андрей на воздухѣ, за ны Христу молящюся“. В киїжечці з величаннями, виданій в Почаївській лаврі в 1763 році, читаємо таке величання — „Величаем Тя, Пресвятая Дѣво, и чем покров Твой честный: Тя бо на воздухѣ видѣ святыи Андрей, за ны Христу молящюся“. Нарешті в рукописних Уставах XVI віку маємо ще інше— „Величаем Тя, Пресвятая Дѣво, Мати Христа Бога нашего, и всеславный славим покров Твой“.

Всі ці величання мають за собою авторитет старовини і кожне з них цілком надається до богослужбового ужитку.

Л. Данилевич.

УВАГА!

Підписка на партитуру

„Співи на Літургії Св. Йоана Золотоустого“

на мішаний хор припиняється

Ціна за партитуру в продажі 10 зл., за кордон 3 амер. дол.

Набути можна партитуру в Єпархіяльному Складі в Крем'янці, в Книгарні ім. Шевченка в Луцьку, і на Складі Богословської Секції Т-ва П. Могили в Луцьку, вул. Любарта 10.

ОФІЦІЙНИЙ ВІДДІЛ.

Посмертні випадки.

Волинська Духовна Консисторія. 4 серпня 1937 р. № 11746
До пп.-оо. Благочинних Волинської єпархії.

Духовна Консисторія просить пп.-оо. Благочинних єпархії об'явити членам причта кожної парафії про наступні смертні випадки:

1) Прот. Н. Прокоповича. 2) прот. І. Річицького, 3) прот. І. Зінкевича, 4) псал. Н. Сапко і 5) службовця Консисторії С. Т. Злочевського.

Згідно ухвали Єпархіяльного Зїзду від 15—17 червня 1927 р., на кожний випадок положено по 1 зол. від священика й по 50 гр. від псаломщика. Таким чином на згадані випадки священики вносять по 5 зол., а псаломщики по 2,50 зол.

Нагороди.

Високопреосвященим Алексієм, Архієпископом Волинським і Крем'янецьким нагороджено:

23 серпня. П о х в а л ь н и м и л и с т а м и — церковного сторожа церкви в с. Кримно, Ковельського пов., Каленика Ткачука за 20-тилітню бездоганну службу, і псаломщика теї ж церкви Алексія Веселовського за працю по організації церковного хору.

23 серпня. Б л а г о с л о в е н о ю г р а м о т о ю — церковного старосту церкви в с. Кримно, Ковельського пов., Максима Гецуна за працю при капітальному ремонті парафіяльних будинків.

Адміністративні переміни.

1 серпня. Священика Іоана Зварича звільнено з посади настоятеля Моквинської парафії, Костопольського пов., і виключено зі складу клириків Волинської єпархії з 1 IX.

1 серпня. Настоятеля Самострільської парафії, Рівенського пов., свящ. Корнилія Брянського з 1 вересня переміщено на посаду настоятеля Моквинської парафії, Костопольського пов.

1 серпня. Настоятеля Св.-Троїцької парафії м. Степаня, Костопольського пов., свящ. Димитрія Береговича з 1 вересня переміщено на посаду настоятеля Самострільської парафії, Рів. п.

5 серпня. Протоіерея Петра Супруновича возстановлено на посаді настоятеля Старо-Алексинецької парафії, Кремянецького повіту.

5 серпня. Священника Василя Люткевича призначено з 1 вересня на посаду заступника престарілого настоятеля Мирогощської парафії, Дубенського повіту.

5 серпня. Ієромонаха Загаєцького монастиря Мойсея (Стремякова) делеговано з 5 серпня в поміч настоятелю Каменицької парафії, Дубенського повіту.

Хиротонія.

19 серпня 1937 року псаломщика Замшанської церкви, Ковельського повіту, Сергія Богуславського рукоположено в диякона.

ХРОНІКА.

День Преподобного Іова Почаївського. 10 цього вересня, в день пам'яті Преподобного Іова Почаївського, в Св.-Успенській Почаївській Лаврі урочисту Службу Божу, з обнесенням раки з мощами Преподобного, відправили Алексій, Архієпископ Волинський і Кремянецький і Симон, єпископ Острозький, в сослуженні цілого сонма духовенства. В цей же день від братії Св.-Успенської Почаївської Лаври було піднесено о. Намістником Лаври Архимандритом Пантелеймоном Високопреосвященішому Владиці Алексію образ Преподобного Іова, з нагоди 15-ліття єпископського служення Владики. Прочан з різних кінців Волині і зпоза Волині обчислювано цього року псаад тридцять тисяч люда. Величавому здвигові народу на день Преподобного відповідала гарна соняшна погода. В сей же день відбулось в Почаїві на ринку, після Служби Божої, народне зібрання, скликане Українською Парламентарною Репрезентацією Волині, на котрому промовляли послы С. Тимошенко і Ст. Скрипник та сенатор М. Маслов.

Православний Богословський Ліцей. Як подає варшавське „Слово“ (№ 36 б. р.) в статті, присвяченій організації з 1937—38 шк. року ріжного типу ліцеїв, „Православний Богословський Ліцей, що замінить старші класи духовних семінарій, буде відкрито у Варшаві через рік. Курс науки триватиме три роки. Кандидатів для богословського ліцею підготовляє Митрополитальний Інтернат: старші його вихованці перейшли тепер до останнього четвертого класу гімназії”.

Український Нац. Хор Дм. Котка з початком вересня ц. р. виїхав в обїздове турне на Волинь. З огляду на те, що в признаному дозволі точно означені міста, в яких хор має право виступати, адміністрація хору отсим подає до загального відома П. Т. Громадянству, що хор у своїй подорожі відвідає лише такі місцевости: Вишгородок, Вишнівєць, Шумськ, Кремянець, Дубно, Мізоч, Здолбунів, Рівне, Тучин, Олександрія, Костопіль, Сарни, Рафалівка, Маневичі, Володимир, Ковель, Матіїв, Любомль, Туриськ, Володимирець, Устилуг, Рожище, Луцьк, Олика, Горохів і Берестечко. Тому всі, що бажають почути хор, можуть скористати з його виступів лише у вище поданих місцевостях.— Хор виступає в оригінальних гуцульських строях з відповідно уложеною програмою, в яку входять теж характеристичні гуцульські танки в супроводі оригінальної гуцульської оркестри.

Цікаві відкриття в Софійськїм Соборі. В київськїм Софійськїм Соборі вже кілька літ переводять реставраційні праці. В останніх днях під тинком одного луку відкрили мозаїкове зображення праотця Аарона. Відкрита частина мозаїки відзначається незвичайною яркістю красок і гостротою рисунку. За весь час

реставраційних праць під слоями тинку відкрито коло 200 кв. метрів мозаїки. Це цінна пам'ятка перших часів християнства на Україні.

Атеїстичний гімн. Совітський безбожницький союз оголосив конкурс на атеїстичний гімн з нагородами по 25,000, 15,000 і 10,000 рублів. Конкурс має такі вимоги: зміст пісні має бути презрепоений атеїстичним духом, при чому пісня має бути легка до вивчення на пам'ять і до перекладу на чужі мови.

Бельгія заборонила конгрес безбожників. Правительство Бельгії під натиском всеї публичної опінії заборонила відбутися в Брукселі міжнародний конгрес безбожників, на який вже дало було дозвіл. Натиск був майже однодушний, бо виступили проти конгресу не лише католицькі, але й некатолицькі газети. Незалежний щоденник „Метрополь“ писав, що большевики розвинули просто затривожуючу пропаганду в справі того конгресу. Централь безбожників у Москві розіслала 1.200.000 записок на конгрес у Брукселі у формі почтінок, адресованих до різних установ і приватних осіб всіх країв. Крім того розіслано 3 600 000 безплатних брошур до 43 держав, головню до Еспанії, Франції, Бельгії й Чехословаччини. Бельгійська преса слушно перестерігала перед тим заливом отруї безбожництва, вяснюючи, що се під покришкою „боротьби за релігійні ідеї“ відбувається експанзія большевизму. „Пам'ятайте, що по Мадриді може прийти черга на Бруксель!“ — закричала преса, і уряд Бельгії послухав її та заборонив конгрес безбожників.

До чою закликуював совітське вчительство народній комісар освіти СССР тов. Бубнов. 10 цього вересня через московську радіостанцію ім. Комінтерна надавали концерт, присвячений на початку шкільного року совітському вчителству. На початку концерта з довгою промовою виступив нар. комісар освіти СССР Бубнов. Його заклики до вчительства мали два яскравих момента, що характеризують положення учительства в Совітах. Перший — це заклик до соціалістичного „соревнованія“ учителів в школі, яке полягає в тому, щоб у вчителя зовсім не було учнів неуспіваючих, яких треба б зоставляти на другий рік; таких учителів „отличников“, як вони там називаються, було, по словах Бубнова, на початку 1936—37 шк. року у цілому СССР—500, а в кінці того року 11,000. Треба думати, що в кінці 1937—38 шк. року, після заклик мін'стра до такого „соціалістичного суперництва“, учителів „отличников“ буде триста тисяч. Другий заклик — це до участи учительства у виборчій кампанії по виборах членів Найвищої Ради в СССР, щоб учительство само і через школярів(!) підсилило антирелігійну роботу в боротьбі проти „попов і церковників“, які думають „своїх людей“ провести до Найвищої Ради. Видно, що „попи і церковники“ таки мають ще силу в СССР, коли большевики так їх боються на виборах... Бідне вчительство і жалюгідна школа в „щасливій країні великого Сталіна“...

Помер Микота Удовиченко, генерал-хорунжий армії УНР, після тяжкої недуги, в Омекурі у Франції. Небіжчик, з початком революції 1917 р., відразу став у лави Української Армії і організації тої армії присвятив свої сили, служачи на відповідальному становищі у Міністерстві Військових Справ. На еміграції, після перебувань у таборі в Каліші, р. 1924 відіхав з партією українських воєнків на роботи до Франції на металюргічний завод в м. Омекур, де давня недуга (сухоти) і звела його в могилу. В. Й. П.

Самогубство Панаса Любченка. Совітська преса оголосила офіційно вістку про самогубство голови ради народніх комісарів Совітської України Панаса Любченка. Самогубство Любченка викликало велитенське врзіння у Москві і в Києві. Любченко належав у 1917 р. до визначних членів української партії соціалістів-революціонерів і перейшов до большевиків з гуртом своїх товаришів. В 1930 р. Любченко виступив у характері прокуратора у голоснім процесі 45-ох українських діячів за приналежність до Союзу Визволення України. Після того політична кар'єра Любченка була запевнена і незадовго болшевики призначили його головою ради народніх комісарів Сов. України. В останньому часі Любченко ввійшов у порозуміння з бльоком української націоналістичної опозиції, щоб повести акцію проти Сталіна. Як відомо, в останньому часі совітський уряд повів нагальну русифікацію України, отворив нові російські школи і зменшив число українських шкіл. На цьому тлі повстав український опозиційний бльоку, до якого мабуть належав Любченко. Напевно не знати, чи Люб-

ченко застрілювався, чи його застрілено без суду і оповіщено, що він скінчив самогубством. На місце Любченка большевики призначили 34-літнього Бондаренка.

Вломники до церкви. В ніч з 31.VIII на 1.IX б. р. до церкви в селі Шеплі, Луцького повіту, влізли злодії, вбивши шиби та зломавши ґрати у вікні до ризниці. Злодії забрали 35 рушників, 8 кусків попотна, 8 хусток, випили 1 бут. церк. вина та забрали гроші зі скриньки сестричства. Поліція переводить доходження.

НАМ ПИШУТЬ.

Храмове свято в с. Жабче, Луцького пов.

(До світлини на стор. 617).

Дня 12 липня (29 червня) 1937 р., в день св. ап. Петра і Павла, с. Жабче святкувало своє храмове свято.

Вже з самого ранку біля церкви почали сходитися з усіх сторін не тільки парафіяни (до парафії належить три громади), а й громадяни доколичних сіл. Всім їм товаришив ранок гарного липневого дня, а ранішні проміння сонця з подвійною силою гейби опромінювали на обличчі кожного богомільця ту душевну радість. Урочистість в дбулася при такій кількості присутніх, що не тільки в церкві, а й біля церкви люди не могли вмістити, так що багатьом з прибулих прийшлося слухати Службу Божу за церковною огорожою. Присутні в піднесенні настрою вислухали Службу Божу, котру відправив о. настоятель с. Кутрова, Горох. пов., прот. Александер Лопухович в сослуженні пп.-оо. с. Колодеж Степана Яновського, с. Липи Якова Юхновського, с. Хрнік Василя Нижника,

с. Лопавше Інокентія Андруюка і місцевого настоятеля Дмитра Наумця.

По читанні св. Євангелія наст. с. Липи о. Яків Юхновський оповів присутнім про св. Петра і Павла з закликом наслідувати святих.

На закінчення відбувся обхід навколо церкви, де перед пам'ятником, що символізує боротьбу за віру прадідівську, річниця постановки якого припадає 29.VI, відправлено молебен, а потім о. прот. Лопуховичем було виголошено слово з подякою вірним, а зокрема сестрицям, з ініціативи котрих повстав цей пам'ятник, що символізує не тільки відданість вірі православної, а одночасово є дороговказом для майбутнього покоління. Вчасі служби Божої співав місцевий хор під керівництвом псаломщика Березія Макара. Урочистість закінчилася многоліттям Владиці Митрополитові, Архієпископові Алексієві, Єпископові Полікарпові, Державі й всім людям. Після того зроблено загальну світлину.

Микола Чаднецький.

Адреса Редакції:

m. Krzemieniec, Wołyński Konsystorz Duchowny
Redakcja dwutygodnika „Cerkwa i Narid”

ПЕРЕДПЛАТА: річна 8 зл., піврічна 4 зл., квартальна 2 зл., місячна 80 гр. Окреме число—40 гр.

ОГОЛОШЕННЯ: ціла сторінка—25 зл., $\frac{1}{2}$ стор.—15 зл., $\frac{1}{4}$ стор.—8 зл., $\frac{1}{8}$ стор.—5 зл.
Дрібні оголошення по 10 гр. за слово

Гроші надсилати наkonto чекове Волицької Духовної Консисторії — П. К. О. № 140.288, або переказами на адресу:
m. Krzemieniec, Wołyński Konsystorz Duchowny.

Видавць — *Волицька Духовна Консисторія.* Відп. редактор — *В. Квасницький.*

Drukarnia W Cwika w Krzemieńcu